

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס : לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון : 054-4436366, פקס : 09-9579540
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 186 אוגוסט 2022 אב-אלול תשפ"ב

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

77 שנים מלאו לפוגרום בקרקוב

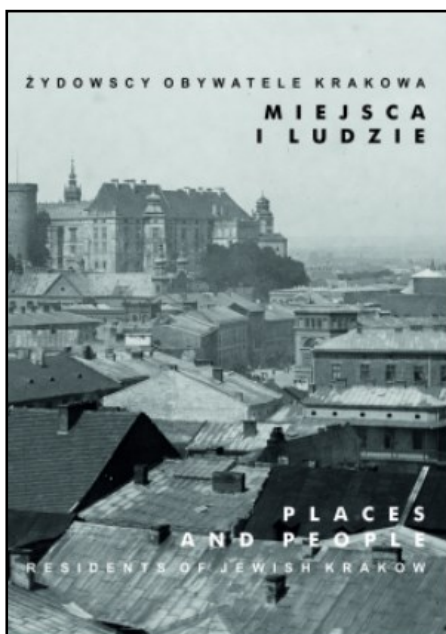
ב-11 באוגוסט 1945 התרחש בקי"מיז' פוגרום ובמהלכו נרצחה רוזה ברגר ונפצעו מספר יהודים.

הרקע לפוגרום הוא, כמו במקרים רבים אחרים, עלילת דם. כמה ימים קודם לכן נעדר מביתו ילד פולני ומיד התפשטו שמועות כי יהודייה חטפה את ילד כדי להרוג אותו. ההמון צעק סיסמאות אנטי-יהודיות, השמועות על עלילת הדם התפשטו, ונפוצה שמועה כי התגלו 13 גופות של ילדים נוצרים. קבוצות של חוליגנים התאספו והחלו לייזר אבנים לעבר בית הכנסת "קופה" שברחוב מיודובה. בשבת, ה-11 באוגוסט, נעשה ניסיון לתפוס ילד שיידא אבנים לעבר בית הכנסת, אך הילד הצליח להמלט תוך כדי שהוא צורח "עזרו לי, היהודים ניסו להרוג אותי". קהל פולני פרץ לתוך בית הכנסת והחל להכות יהודים שהתפללו בו בתפילת בוקר. נשים, גברים וילדים יהודים הוכו ברחובות ובתי יהודים נפרצו ונשדדו. מרכז האירועים היה ברחובות מיודובה סטרובישלנה, פשמישקה ויוזפה והן התרחשו במשך כל היום כולו.

בנוסף למספר פצועים, בארכיונים של המחלקה לרפואה משפטית בקרקוב שמור תיעוד אחד של מוות הנוגע לאירועי קרקוב. הקורבן היתה ניצולת אושוויץ בת 56, רוזה ברגר, שנורתה. עם זאת, בספר השנה היהודי האמריקני (American Jewish Year Book) משנת 1946 נטען כי אדם בשם אנשל צוקר נהרג במהלך הפוגרום, תצלומי לווייה מספר ימים לאחר מכן לקרבת הפוגרום מראים חמישה ארונות קבורה, אם כי אין מידע על אותם אנשים.

ב-22 באוגוסט 1945 דיווח עיתון "הארץ": הלווייתם של קורבנות הפוגרום בקרקוב נערכה שלוש במעמד אלפי אזרחים, יהודים ונוצרים כאחד, ונהפכה להפגנה אנטי-פשיסטית ענקית. הקורבנות הובאו לקבורה בבית העלמין היהודי ונשמעו הספדים אחדים. מספר ההרוגים, העולה על שלושים, נשמר עדיין בסוד, אך ידוע, כי ביניהם רב מספרם של נשים וילדים.

אזרחים יהודים של קרקוב: מקומות ואנשים

הספר "אזרחים יהודים של קרקוב. מקומות ואנשים" ראה אור לאחרונה, בפולנית ובאנגלית, בהוצאה לאור הקרקובאית EMG.

הספר מנציח, במלל ובתמונות, מקומות נשכחים ואישים יהודיים שתרמו לחברה ולכלכלה של קרקוב והשפיעו על התרבות הפולנית.

זהו הספר החמישי בסידרה שמציגה דיוקנאות של יהודים קרקובאים אשר השאירו חותם על התפתחות העיר ורובם נשכחו בשל האירועים ההיסטוריים. מוקדם יותר ראו אור בסדרה הספרונים: אזרחים יהודים בקרקוב; אמנות ותרבות; מטבח ותרבות; נשים יהודיות.

סניף קרקוב של הוועד המרכזי של יהודי פולין

בשנת 1944, עם סיום הכיבוש הגרמני במזרח פולין, הוקם בלובלין הוועד המרכזי של יהודי פולין שתפקידו הרשמי היה לייצג את יהודי פולין. במאי 1945 העתיק הוועד את מקום מושבו לוורשה. בוועד היו נציגים של הפלגים הציונים, הקומוניסטים, הבונד והפרטיזנים והוא פעל עד 1950.

מיד לאחר שחרורה של קרקוב הוקם בעיר סניף של הוועד, אשר קבע את מקום מושבו ברחוב דלוגה 38. היה זה הארגון היחיד, באותה תקופה, שסייע ליהודים שהגיעו לעיר ממחנות העבודה והריכוז, מהמחבוא ברחבי פולין ומאוחר יותר גם מרוסיה.

הוועד הקרקובאי הקים ארבעה בתי מחסה, שני מטבחים, שתי מרפאות, בית יתומים ובתי ספר.

בשבועות הראשונים שלאחר השחרור נרשמו במשרדי הוועד כ-500 יהודים ובמשך הזמן מספרם עלה, וכך בשנת 1946 הגיע מספרם ל-6,637 איש, מהם רק כ-2,000 אנשים השתייכו לפני המלחמה לקהילת יהודי קרקוב.

על הקירות של משרדי הוועד נתלו רשימות של מי שהגיע למקום במטרה לסייע לשורדים לאתר בני משפחה וקרובים ששרדו אף הם. הרשימות כללו, בדרך כלל, רק פרטים ביוגרפיים מינימליים: שם פרטי, שם משפחה נוכחי ולעיתים גם שם משפחה לפני נישואין וגם שמות הורים.

רסיסי מראות מקרקוב היהודית של מרדכי להב

הבית הישן

"הטמפל" הייתה מסעדה של לוריא. עמדתי קרוב לכניסה. זכורות לי הדלתות על ציר כפול עם גולות במקום כפות מנעול: הדלתות נעו פנימה והחוצה. לפתע הגיחה קבוצה קטנה של חיילי הגנרל ה"ר - "הלרצייקים" - שחנו במעבר בקרקוב, אחד מהם פרץ כשהוא רכוב על אופנועו למסעדה היהודית, עשה סיבוב הרסני, ויצא.

עצמאות ואנטישמיות כרוכים היו אז בפולין, אך האמת ניתנת להיאמר שעד שנות השלושים לא הורגשה אנטישמיות ברחובותיה של קרקוב באותה עוצמה כפי שהורגשה בעשור האחרון לפני מלחמת העולם השנייה.

החצר של בית זיסר

"בית זיסר" היה בלוק של מספר בתים סביב חצר עצומה ושם היו מתקיימות אסיפות עם המוניות של יהודי קרקוב. בשנת 1920, כשהחליטו אנגליה וצרפת על תוכנית המנדט הבריטי בארץ-ישראל ותוכנית הבית הלאומי לעם היהודי, רצתי ל"בית זיסר". כשהגעתי כמעט ולא היה כבר מקום. אלפים עמדו שם, מאזינים דרוכים. על הגזוסטרה של הקומה הראשונה התרכזו הנואמים, כמובן בלי מיקרופונים. נאמו אחד אחר השני, כשהם מאמצים את החזה והגרונ. אני זוכר שכל אחד מהם התחיל במילים: "שוין צווי טויזענד יאר..." (כבר אלפיים שנה...). אני זוכר גם אסיפות אחרות. הייתה זו חצר עממית שהתאספו בה בני הזרמים השונים, בעיקר לענייני ציבור כלליים.

"בית זיסר" רחוב קרקובסקה 13, שנות האלפיים

תחילתה של הגימנסיה העברית

הייתי במחזור הראשון של בית הספר. בשנת 1915 נרשמתי לכיתה ב' של בית הספר היסודי. הכיתות למדו בכמה דירות מגורים שכורות ברחוב שקט סמוך ל-"פלנטי זמקובה". בכיתה ד', הכיתה האחרונה של בית הספר היסודי, היו שיחות רבות על הבניין החדש של הגימנסיה אשר הלך ונבנה ברחוב בז'וזובה. היינו באים "לבדוק" כיצד מתקדמת הבנייה, השלד כבר עמד, טיח כבר היה אך הגימורים נתקעו. כמה חודשים של שנת הלימודים החמישית, שהיא השנה הראשונה של הגימנסיה דאז, למדנו בבנייני בתי ספר כלליים.

לבסוף, כשהחורף כבר היה בעיצומו, נכנסו לבניין החדש. תנורים היו אך לא היה כסף להסקה. למדנו מכורבלים במעילים ורגלינו קפאו. פעם החלטנו על "מחאה" והדלקנו בתנורים הריקים סמרטוטים מעלי עשן. הזעיקו את הוועד ובא מר לזר, הנפש החיה בהקמת הגימנסיה. (המשך בעמוד הבא)

נולדתי בבית ישן וקטן ברחוב מיודובה 10, שם גרנו בערך עד תקומתה של פולין בשנת 1918. בקומת הקרקע גר בשני חדרים קטנים כובען - החדר הקדמי שימש בית מלאכה ומחסן לאריגים ושאר חומרים והאחורי - למגורים. הוא היה עושה כובעים שונים ומשונים לקצינים אוסטריים-הונגריים מחיילות שונים.

בשכנות הייתה מאפיה לעוגות שבעליה היה מר גלסמן: איש שמן וטוב לב שהיה מוכר לנו בפרוטות את השוליים שנשארו מחיתוך עוגות קרם. בניו היו האחים גלסמן המפורסמים מן העולם התחתון. אני זוכר אחד מהם - דיבורו ברוטלי ובלחיו צלקות עמוקות. עליו או על אחיו הצעיר סיפרו שיש לו סתימה של זהב בגולגלתו אחרי שנפגע בידי חבריו.

בחצר הבית עסקה משפחה יהודית מהונגריה במכירת פחם ועצי הסקה. בקרבת מקום התגורר "בערישיל בעל-תשובה" שלא היה שפוי והיה מהלך עטוף טלית וקשור תפילין, בדרך כלל בליווי אחד מקרוביו.

קרקוב קולטת הגירה יהודית

במחסן שבחצר ביתנו הישן החזיקה משפחת אברהם עצי הסקה ופחם. הם באו מהונגריה, מאיזור של עיירות וכפרים. לבושם מסורתי, פאות מסולסלות, כולם, גברים כנשים, שחומי פנים, עיניהם ושערים שחור מאד, כולם יפים ממש. זהו הסוג הראשון של מהגרים יהודים שזכור לי, אם לא להזכיר שאבי ואחיו באו מפולין הקונגרסאית, מפלך קיילצה.

מורים אחדים בבית הספר העברי והגימנסיה העברית גם הם לא היו מבני המקום: מיפלב בא כנראה מליטא הפולנית, מר שמואלביץ יחד עם אחיו ואחותו באו גם הם משם; בן ציון רפפורט נולד בטרנוב ובגיל בר מצווה עבר עם הוריו לנובי-סונץ' ומשם בא לקרקוב. ד"ר כ"ץ בא מסנוק. אני זוכר בקבוצתנו בקן "השומר הצעיר" נער מרוזבוב, ועוד שניים מפשמישל שלמדו באוניברסיטה: ד"ר סובול וחברו ד"ר מיכאל וייזינגר.

פעם נזדמן לקן נער צעיר יפה תואר שהגיע לקרקוב לבקש את מזלו. הוא הגיע מביילוזורקה, עיירה בספר המזרחי של פולין. היה זה אליהו גולדנברג שנתפרסם כקריין בישראל. בימי שוק היו מגיעים מכיוונים שונים של פולין הקונגרסאית עגלות גדושות יהודים בקאפוטות אפורות של האריג "צייג", חבושי כובעים קטנים בעלי מצחיות זעירות, המכונות "וניע-היטלעק", כלומר כובעים רוסיים. הם היו צועקים ומקיימים המולה גדולה, יורדים ועולים במהירות מעגלותיהם. אבל הייתה בהם איזו חיוניות בלתי רגילה. קונטרסט ליהודי קרקוב המתונים והשקטים.

פולין קמה לתחייה

בשנת 1918 קמה מדינת פולין העצמאית. קרקוב הייתה עד אז עיר בגליציה שבשלטון אוסטריה-הונגריה. אני זוכר ברחוב מיודובה מראה של קבוצת פולנים שנטפלה לקצינים וחיילים במדים אוסטריים ותלשה את סמלי הנשר האוסטרי מכובעיהם (לסמלים אלה קראו "בונצ'יקי"), ובאחד הימים ראיתי מראה אחר: מול

רסיסי מראות מקרקוב היהודית של מרדכי להב (המשך)

ומכונית אחת ויחידה - של סגן ראש העיר המהנדס סארה היהודי. והנה, מעולם לא שמעתי קללה או תגובה אחרת על חילול ראש השנה ויום הכיפורים בשל הנסיעה בכרכרות אלה, ולא ראיתי רקיקה אחת של סלידה. האורתודוקסים קיבלו את זה.

מאידך, היינו אנחנו, מקן "השומר הצעיר" הרדיקלי, באים ל"שטיבלעך" ללמוד ניגונים חדשים ולחזות בתהלוכות שמחת תורה ברחוב קרקובסקה, כשיצאו יהודים עם ספרי תורה והיו מרקדים בקול זימרה.

מבסיס ימינו אלה אני מעלה תמונות עבר של סובלנות הדדית. אגב, את הדרשות בשבת ובחג ב"טמפל" היה נושא, בלשון פולנית יפה, ד"ר יהושע טהון, המנהיג הציוני הכללי בקרקוב ובגליציה המערבית.

אלו מקצת זכרונות, רסיסי מראות מקרקוב היהודית הישנה עליה השלום.

מרדכי להב בתוך: היהודים בקרקוב, חייה וחורבנה של קהילה עתיקה, 1981

היה זה גבר בגיל העמידה, קומתו בינונית ורחבה, קצת שיבה זרקה בשערותיו, פניו גלויים, דיבורו מועט וחיכוך מבוויש. הוא נכנס ושאל מה העניינים. אמרנו כי קר נורא. הוא הביט ואמר שלעת עתה אין כסף, אך בקרוב יסיקו בתנורים... כעבור שבועות מעטים התחילו להסיק. בית הספר החדש התחיל להיות חם יותר ואהוב יותר.

הסובלנות הדתית

אבי התפלל בבית הכנסת של בעלי בתים ציוניים בכיכר של רחוב מיודובה, מול "הטמפל" של "המתקדמים". בסמוך הייתה סימטה צרה, רחוב אסתרי, והיא גדושה במוסדות אורתודוקסיים: תלמוד תורה, עין יעקב, חדרי תפילה של קבוצות חסידים, חדרים המכונים "שטיבלעך", וכך היה גם ברחובות הקרובים.

במשך שנים, כנער, ראיתי בשבת וחג עשרות ומאות יהודים לבושי קפוטה וחבושי שטריימל או קולפאק, החוצים את הרחוב בכיוון רחוב אסתרי והרחובות הסמוכים. בשבתות היו באים מקצת המתפללים ל"טמפל" בכרכרות רתומות סוס ("פיאקרי"). אולם, בימים נוראים, בראש השנה וביום הכיפורים, רבו באי ה"טמפל" ולידו ברחוב ניצב טור ארוך של כרכרות

בעתון "הצפירה" מיום שני 22 אפריל 1895
התפרסמה הכתבה הבאה:

"אלון בכות.

קראקא. אחרי מחלה כבדה וממושכה גווע ויאסף אל עמיו פה איש סוחר ובעל בית נכבד מיקירי קרתא וחשובי עדת קראקא ה"ר לייבל זיסער ז"ל ביום י"ג ניסן בשנת השבעים ואחת לימי חייו, וביום המחרת הובל לקבורות.

המנוח ז"ל נמנה כחצי יובל שנים בקרב יועצי עדת ישראל, הוא הקולטוריסטאטא לעיר קראקא. הוא היה איש תרומות מצויין במעלות טובות אשר אין חזיון נפרץ. בעבודתו בשקידה בימי עלומיו עבודה ישרה רכש לו הון מסוים אשר מקצתו הקדיש לדברים שבצדקה ולחברות שונות.

לפני חמש שנים בנה בית ויקדיש מקצתו לבית תפילה וישם חוק כי כל ימי עמוד הבנין על תילו יהיה בו בית התפילה. בית התפילה נקרא על שמו "בית תפילת זיססער". המון רב ועצום בא לחלק להמנוח ז"ל את הכבוד האחרון. בקרב ההמון הרב היו גדולי עדת אחינו וגם רבים מבני דתות אחרות ממפלגות וחברות שונות, וילוו את ארונו עד שדה הקברות, ויתנו אות על רגשי הכבוד והאהבה אשר רחש לבם להמנוח ז"ל.

תנצב"ה וינחם ה' את כל המתאבלים עליו."

מי היה האיש? ככל הנראה הבית שבנה אינו "בית זיסר" ברחוב קרקובסקה 13.

אלון בכות.

קראקא. אחרי מחלה כבדה וממושכה גווע ויאסף אל עמיו פה איש סוחר ובעל בית נכבד מיקירי קרתא וחשובי עדת קראקא ה"ר לייבל זיסער ז"ל ביום י"ג ניסן בשנת השבעים ואחת לימי חייו, וביום המחרת הובל לקבורות. המנוח ז"ל נמנה כחצי יובל שנים בקרב יועצי עדת ישראל, הוא הקולטוריסטאטא לעיר קראקא. הוא היה איש תרומות מצויין במעלות טובות אשר אין חזיון נפרץ. בעבודתו בשקידה בימי עלומיו עבודה ישרה רכש לו הון מסוים אשר מקצתו הקדיש לדברים שבצדקה ולחברות שונות. לפני חמש שנים בנה בית ויקדיש מקצתו לבית תפילה וישם חוק, כי כל ימי עמוד הבנין על תלו יהיה בו בית התפילה. בית התפילה נקרא על שמו "בית תפילת זיססער". המון רב ועצום בא לחלק להמנוח ז"ל את הכבוד האחרון. בקרב ההמון הרב היו גדולי עדת אחינו וגם רבים מבני דתות אחרות ממפלגות וחברות שונות, וילוו את ארונו עד שדה הקברות, ויתנו אות על רגשי הכבוד והאהבה אשר רחש לבם להמנוח ז"ל. תנצב"ה וינחם ה' את כל המתאבלים עליו."

גזטה גמינה

בשנים 1937-1938 פרסמה הקהילה היהודית בקרקוב עיתון תקופתי, בפולנית וביידיש, בשם "גזטה גמינה" (בפולנית: Gazeta Gminna וביידיש: די קהלה צייטונג) שעורכו היה אדולף דייכס והודפס בדפוס יוסף פישר.

אתר הספרייה הלאומית מדווח כי 11 גליונות ראו אור: בשנת 1937 התפרסמו 7 גליונות החל מה-21 בפברואר 1937 ובשנת 1938 התפרסמו רק 4 גליונות, והאחרון בהם התפרסם ב-11 בנובמבר 1938.

בפתח הגיליון הראשון פרסמה המערכת את הסיבה להפקת העיתון: מזה זמן רב מורגש חוסר קשר מספיק בין הנהלת הקהילה היהודית והציבור היהודי של קרקוב, ולפיכך הוחלט להוציא לאור את העיתון במטרה להביא לידיעת הציבור היהודי מידע בנושאים שונים

את כל 11 הגליונות אפשר לקרוא בקישור <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/364147?language=en#structure>

הוועדה ההיסטורית היהודית, סניף בקרקוב

שעבדו בוועדה, אספו חומרים ותעדו את דברי הניצולים.

גורלם של חלק מאותם היסטוריונים ידוע ואף נאספו חומרים על חייהם ופעילותם, אך גורלם של אחדים נשאר לוט בערפל.

האם מישוהו יכול לסייע במידע על: אנה למר-לרנר Lemmer-Lerner ילידת 1913 שהייתה ב"רשימת שינדלר", אליעז נוימרק Neumark, אברהם פסל Fessel, שמואל דרוק Druck וסולומון וילק Wilk.

במוזיאון אוסקר שינדלר בקרקוב תפתח בחודש מרס 2023 תערוכה על הוועדה ההיסטורית היהודית המרכזית ליד הוועד המרכזי של יהודי פולין - הסניף בקרקוב.

הסניף החל בפעילות מיד עם שחרור העיר, ועיקר הפעילות הייתה בגביית עדויות ואיסוף מידע על גורלם של היהודים בתקופת המלחמה.

אוצרי התערוכה שואפים להעשירה במידע על "ההיסטוריונים" הראשונים, דהיינו, אותם אנשים

"אז, קרקוב לאחר המלחמה". יואנה אולצ'אק-רוניקר

מסביב קהל רב. לאוזני הגיעו צלילי הבטחה שנוגנו בקול רם בפסנתר. לינה זולה ותחבורה זולה לכל מקום בעולם, הובלת סחורות שונות, עבודה משתלמת, ארוחות צהרים ביתיות, דולרים, זהב, כסף ותכשיטים, תלושי אוכל, קפה, סרדינים, ריהוט מסוגנן...

אמי נשארה חירשת ואדישה לכל ההצעות האלה. היא הלכה מהר יותר ויותר בקושי הצלחתי לכפות עליה לקנות לי שני כדורי גלידה איטלקית צבעונית בגביע וופל עגול. הייתה זו מומחיות של החברה הקרקובאית ג'לטריה איטליאנה. בזכות הגלידה הזאת הסכמתי למלא את תפקיד הילד.

אני מנסה להיזכר בפגישתי הראשונה עם קרקוב. הגעתי לכאן ביוני 1945. הייתי בת עשר וחצי, קטנה, רזה בתספורת של נער...

תחנת הרכבת והרחובות היוו מאין תוהו ובוהו רבגוני המורכב מנופים ומנגינות. העיר שיידלץ, שגרתי בה קודם, הייתה עיר אפור ושקטה למדי. קרקוב, לעומת זאת, הייתה כמו אופרה המסנוורת בקישוטיה היפים.

כיכר השוק, בזיליקת מריה הקדושה הזכירה לי איורים לסיפורי ילדים על אבירים ונסיכות. בפעם הראשונה בחיי שמעתי תרועת חצוצרה מאחד המגדלים של הכנסייה.

הקרן הקיימת לישראל בקרקוב

מעט מאד מידע השתמר על הפעילות של הקרן הקיימת בקרקוב, ולא ידוע לנו מתי נפתח המשרד הקרקובאי, מי עמד בראשו ומי היו הפעילים בו.

בדוחות השנתיים של הגימנסיה העברית בקרקוב, שראו אור בסוף כל שנת לימודים בפולנית ובעברית, מתוארים, בחלקם, פעילויות של תלמידי בית הספר ומוריו לטובת הקרן הקיימת לישראל.

אלי ביר איתר ב"דין החשבון השנתי" של הגימנסיה משנת הלימודים 1928/1929 דיווח על התגברות הפעילות לטובת הקק"ל, פעילות שבוצעה על ידי נציגי תלמידים מכל הכיתות ובהשגחת מנהל בית הספר, מר י. מהלר, והמורה מ. שמואלביץ. הפעילות התמקדה באיסוף כספים ב"קופסה הכחולה" ומכירת בולי "קרן קיימת". בנוסף לאלה הייתה פעילות חינוכית בקרב התלמידים, באספות תלמידים ועל ידי הקרנת סרטים, ובהם הודגשה העלייה לארץ-ישראל וחשיבות העזרה לחיים בה.

בדו"ח משנת הלימודים 1937/1938 דווח על חגיגה של הבאת ביכורים שקושטו בציורים של שבעת המינים עשויים מבולי הקרן הקיימת.

בארכיון רינגלבלום יש, בין היתר, מסמך שבו מרוכזים הצווים שפרסמו הכובשים הגרמנים. בפרק על העיר קרקוב, בעמוד 5, מתפרסמת הוראת הצורך מיום 8 בנובמבר 1939 לפיו נדרשו כל יהודי קרקוב להרשם באחד מ-10 משרדי רישום שכתובותיהם מופיעים ברשימה (רובם בקז'ימייז' ובמרכז העיר) וביניהם במשרד הקרן הקיימת לישראל שהיה ברחוב יסנה 8 (בשנת 1951 שונה שם הרחוב לרחוב בוגסלבסקי).

העיסוק המרכזי של קרן קיימת לישראל בפולין

ובקרקוב היה חיבור לארץ-ישראל באמצעות גיוס משאבים לגאולת קרקעות בארץ ישראל, לפיתוח הארץ, ולחינוך ציוני. הפעולות המרכזיות היו איסוף כספים באמצעות הקופה הכחולה, בלו בוקס - "דה פושקה", מבצעים וקמפינים חינוכיים כמו "שבת הארץ" או "שבת קרן קיימת לישראל", חינוך ציוני למשל איסוף כספים לנטיעות עצים בארץ ישראל סביב ט"ו בשבט וגם לאורך כל ימות השנה, מכירת בולי קרן קיימת, בולים שהוקדשו מדי תקופה לנושאים, מקומות או אישיים חשובים ועוד יוזמות חינוכיות רבות כמו שמופיע במאמר על פעילות קרן קיימת בגימנסיה.

קרקוב שאחרי המלחמה

יהודית קרינגל לבית הולנדר מתעדת בספרה "18 - זה ח"י" את קורותיה ואת קורות משפחתה הקרקובאית לפני המלחמה, במהלך המלחמה ואחריה.

לאחר חיסול הגטו של קרקוב, ב-13 במרס 1943, היא נשלחה, עם אחרים, למחנה העבודה/ריכוז פלשוב. על אחד האירועים במחנה היא כותבת כך:

"בספירה של אחד הבקרים התברר שבחור צעיר ברח. העונש הכבד נקבע מיד. הוטל על המשטרה היהודית לערוך רשימה של 200 או 300 יהודים כדי להוציאם להורג.

בחירת הקורבנות הייתה תפקיד קשה ממשוא. החוק האכזרי שנהג באותם ימי זוועה קבע שחיי הצעירים עדיפים על אלו של המבוגרים והזקנים, כי אולי הצעירים יוכלו לשרוד את התופת והקושי ואת תלאות החיים.

בלית ברירה ובהגיון קר ומכאיב נבחרו בסקלציה אלה המבוגרים והזקנים. כולנו, שגדלנו על כבוד אב ואם ועל "בפני שיבה תקום" לא ידענו את נפשנו מרוב צער, כאב ובלבול. צורת החשיבה הזו היא ברירת מחדל אכזרית

ולא אנושית שהגרמנית כפו עלינו, ואין לקנא במי שהוטל עליו לערוך את הרשימות ועל ידי כך לגזור דין מוות על אנשים מבני עמו, שכנו ומכריו.

הייתה לנו במפעל מחלקה מלאה אנשים מבוגרים, בני 50, 60, 70 שביצעו את העבודות הקלות יותר, כמו קיפול מעטפות והדבקתן. בעת משמרת הלילה הגיעו אנשי המשטרה היהודית לקחת את מכסת הקורבנות. הם ניגשו ל מחלקת האנשים המבוגרים הקריאו שם, שם, וכל אחד ששמו נקרא הניח מידיו את כליו, קם וצעד בכבדות אל טור האנשים ההולך ומתאריך. המבט הכבוי בעיניהם, הייאוש המחלחל, הפחד האצור בגופם, כאב הפרידה וביטוי ההשלמה עם גורלם הלמו בי [...].

אני מכירה את האיש שברח ואת קורותיו עד היום. אני יודעת שבריחתו נתנה לו את חייו, שדרכו צלחה, שהוא הקים משפחה ועשה חייל בתחומי חייו ושהגיע להישגים ולתהילה. הוא לא רק ניצל, אלא גם הגשים חיים של ברכה, סיפוק ומלאות. אבל תמיד בראותי אותו אני מסיטה את עיני שלא לפגוש את מבטו. קשה לי. משהו בתוכי שבור. דמותו בלבד מעלה בי את אימת ההולכים למות ויגון פרידתם.

יעקב שטנדיג, האדריכל היהודי שבנה את פלשוב

כ-7,500 איש - מומחי בנייה מסוגים שונים, רבים מהם יהודים, אולצו לתכנן ולבנות את מחנה עבודות הכפייה שכלל את הצריפים, הצנרת, בתי הרחצה ועוד. במזימה שטנית דרשו הנאצים מהאדריכל יעקב שטנדיג, שיפוצץ ויחריב את בית ההלוויות היהודי של קרקוב, שאותו סיפחו למחנה. הוא לא סלח לעצמו מעולם.

כתבה נצחיה יעקב. המאמר התפרסם ב-Ynet ביום הזיכרון לשואה ולגבורה

<https://www.ynet.co.il/judaism/article/syfryb00h5>

שינדלר - והוא מאוד כעס על כך. בכלל, היו שם הרבה דמויות שהוא כתב עליהן. היו מנוולים ומשתפי פעולה שהתעללו והתעמרו באסירים היהודים במחנה - אבל הוא לא. הוא היה מהטובים. היה מרתק לעבור על זה."

יעקב נולד בקולומיאה שבגליציה המזרחית, היום אוקראינה, הוא חי את חייו בקרקוב והיה מאוד מעורב בחיי הקהילה האורתודוקסית, ברובה. משפחת שטנדיג הייתה משפחה מוכרת ומבוססת בקרקוב. יעקב היה ציוני נלהב ואיש ציבור ידוע, שנמנה על הצוות הבכיר שבנה מהיסוד את מחנה פלשוב, שבתקופת השיא היו בו 25 אלף יהודים.

"במקומות ובתנאים שלא היה בקיא, הוא ביקש מאחרים לתת את דברם", מספרת ד"ר פרייס על החיבור הנדיר. "אבל הספר ברובו שלו. הוא היה איש מיוחד מאוד, וכך גם אשתו פליציה שהייתה פמיניסטית גם במושגים של ימינו אנו. היא הייתה עיתונאית בכתבי עת פולניים ופעילה חברתית, שנשפתה בברגן בלזן. הוא נשאר בחיים."

פרייס מספרת כי לאחר מסכת ייסורים ארוכה, בה עבר ארבעה מחנות עבודה ואיבד רבים מבני משפחתו הקרובה והמורחבת - הגיע שטנדיג לישראל, וחבר לבנו יוסף צור שכבר גר כאן. "בארץ הוא היה מאוד מעורה בחיי הקהילה והצליח בתחומים. כך, למשל, הוא היה מנהל הבנייה של בית ציוני אמריקה בתל אביב. במהלך ניתוח שבוצע בשל פציעותיו עוד מימי השואה, בשנת 1952, הלך לעולמו והוא בן 61 בלבד."

פרייס מספרת כי התחקו אחר הדמויות המוזכרות בחיבורו של שטנדיג, אך גילו כי רובם הגדול ניספה. "שמחתי שמתוך המעמקים הללו יש משהו שמזכיר אותם", היא אומרת.

(המשך בעמוד הבא)

פלשוב, ואת גורל אסיריו. הוא הביא עדויות של אסירים יהודים שנכלאו במחנה, מהם מי שהיו שותפים מרכזיים לתכנון התשתיות השונות בפלשוב, להנחתן ולתפעולן. כמי שהופקד על מפעלי הבנייה המרכזיים במחנה, בשלהי 1944, הוטל על שטנדיג, בין השאר, לפוצץ את הבניין המפואר של אולם ההלוויות של בית העלמין היהודי, שנכלל בתחום המחנה ושימש כאורווה.

יעקב שטנדיג 1891-1952

בחיבורו העלה את רגשות האשם שליוו אותו כשביצע את תפקידו בהחרבת הבניין. "אינני מעלה את ההרהורים האלה כדי לחפש מחילה ולהצדיק את תפקידי בפיוץ הבניין הזה", כתב בכתב ידו. "איני יכול לחפש סליחה וגם לא אמצא אותה... אך כנסיבה מקלה יש לראות את העובדה שלקחתי איתי למחנה את אשתי ואת בתי, והן בוודאי היו נופלות קורבן איתי במקרה של סירוב."

"רשימת שינדלר מדברת על מחנה פלשוב", מזכירה ד"ר פרייס. "שם הכול קרה. בספרו מזכיר שטנדיג גם את היהודים שעבדו במפעלים של שינדלר. הוא עצמו לא נכלל ברשימת שינדלר, מה שמאוד חרה לו. הוא כתב שלא היה לו כסף לשלם ליהודי הנוכל המאעכר, כדבריו, שסידר את הרשימה עבור

יעקב שטנדיג, אדריכל יהודי תושב קרקוב, היה בן 52 כשנאלץ להתמודד עם דרישה נאצית שטנית, שתוצאותיה ילוו אותו כל ימי חייו. במו ידיו הוא הפך את אולם ההלוויות המפואר של בית העלמין היהודי בפלשוב לאורוות בהמות, ולימים היה אחראי להפצצת המקום ולהחרבתו עד היסוד.

שטנדיג גויס, למעשה, כדי להקים את מחנה עבודות הכפייה על חורבות ההיסטוריה היהודית העתיקה של קרקוב, עירו, שהנאצים לא רצו להותיר לה שם וזכר. על בסיסן הוקם המחנה שבו הותקנו אורווה, מכלאות ופסי רכבת. במסמך נדיר שנכתב ואויר על ידי שטנדיג מיד בתום המלחמה, לבקשת הוועדה היהודית ההיסטורית בפולין, אצורות עדויות אותנטיות שלו ושל אסירים נוספים שנכלאו במחנה, פרטי התכנון והתשתיות עד לרמת החומרים והכמויות - לצד תחושות האשם שליוו אותו.

המסמך בן 230 העמודים ראה אור בישראל בהוצאה משפחתית ומצומצמת, בשנת 1970, על ידי בנו. בימים אלה, לאחר שעבר עריכה מדעית, הוא יוצא שוב לאור בהוצאת "יד ושם", תחת הכותרת "**פלשוב - התחנה האחרונה של יהודי קרקוב, 1942-1945**".

עם הפלישה הנאצית וגירוש היהודים לגטו קרקוב, התבקש שטנדיג לעמוד בראש המחלקה הטכנית של הקהילה, ביוזמה של גטו קרקוב. "הוא לא היה חבר יודנרט, אלא מנהל שעבד שם בשירות היודנרט", מדיגישה ד"ר לאה פרייס, מי שערכה את הספר מטעם מכון המחקר של "יד ושם". בקיץ 1943, חודשים ספורים לאחר שגורש מהגטו למחנה פלשוב, עם 8,000 יהודים נוספים, מונה שטנדיג לתפקיד בכיר במשרד הבנייה של המחנה. בדו"ח המפורט שהגיש לוועדה היהודית ההיסטורית בפולין, גולל שטנדיג את קורות בנייתו של מחנה הכפייה

יעקב שטנדיג, אדריכל היהודי שבנה את פלשוב (המשך)

ד"ר פרייס מספרת כי שטנדיג כתב מפורשות: "ברור לי שהמעשה הזה יעיק על מצפוני כל ימי חיי. הוא לא התנצל ולא ניסה ליפות את הדברים. הוא פשוט תיאר את הדברים כמו שהם, גם את הצד המכוער, כמו המשטרה היהודית שפעלה באופן לא מוסרי. לבוא ולכתוב על סולידריות או ערבות הדדית כמו שעשו אחרים – זה קצת צדקני. הרוע היה מסביב, השליטים הגרמנים ניצלו את זה – והם בסך הכל רצו לשרוד. לכן זו הייתה חובה היסטורית שלנו להוציא את זה, כמו שהבן הרגיש חובה מוסרית לאביו ב-1970 כשהוציא את הספר. היום זה כבר דור אחר של הנכדות והננינים שמבקשים לשמר את זכרו".

"הכול מתערבב פה"

ורדה גרוס-צור, נכדתו של שטנדיג, סיפרה כי כאשר נפטר הייתה בת שנה בלבד, ואחותה נעמה אלדן הייתה בת 6. "מעולם לא הכרתי אותו", היא אומרת. "אני חווה בעוצמה את זה שלא זכינו לחוות את סבא וסבתא. אמא תמיד הייתה אומרת שסבא היה איש הכי נחמד שהכירה בחיים. היא הכירה אותו במצור על ירושלים, והיא תמיד סיפרה איך הוא עזר לה והציל אותה. הזיכרון של אחותי היה של סבא נחמד. אני, לצערי, לא הספקתי להכיר אותו ממש. אני יודעת שגם כשהגיע לישראל, סבא התערה בחברה וחזר לחיים מלאים. הוא חידש את פעילותו כאדריכל עד שנפטר". [...]

"יכול להיות שאנשי המחנתת יחשבו שכל העבודה במחנות הייתה בבחינת שיתוף פעולה עם הגרמנים. ההנחה הזו היתה נכונה לו הייתה אפשרות שכול היהודים יברחו מהמחנות אל היער, אבל היה בכך שינוי מקום בלבד, ולא שינוי הגורל. שהרי נוכחנו לדעת שבכל מקום שהיה בו ריכוז של יהודים, שם השיגה אותם יד הצורך. ובמחנה עצמו, האם היה טעם לסרב לפקודה? לא רק הוא נענש, אלא קבוצה שלמה נענשה איתו... הפקודה לא בוטלה מעולם, רק נפלו קורבנות רבים לשווא".

כ-7,500 איש - מומחי בנייה מסוגים שונים - תיכננו ובנו את המחנה שכלל את הצריפים, הצנרת, בתי הרחצה, המתפרה ועוד. ד"ר פרייס מדגישה כי המידע שאצור בספר "הוא בעל תרומה רבה ביותר לחקר השואה בפולין, עם דגש על הבנת עולם המחנות".

"תאי גזים לא היו שם, למרות שבסופו של דבר, המחנה שייעודו היה מחנה עבודה בכפייה, נהפך למחנה השמדה", ד"ר פרייס מספרת. "לא היה צריך את זה, אבל לגרמנים שם היה אינטרס. אם לא היו נשארם שם, היו מעבירים אותם לחזית, להילחם ברוסיה, ואף אחד לא רצה בזה. בספרו כתב שטנדיג על האנשים שנרצחו באופן שירותי. על מהנדסת הבניין שהמבנה שתכננה קרס, והם פשוט ירו לה בין העיניים, ועל אסירים שנרצחו כי בעיני הגרמנים הם לא עבדו מספיק קשה, או נחו".

אף שברור לה ולכל בר דעת כי לשטנדיג לא הייתה באמת ברירה, היא מספרת כי הוא חיפש שוב ושוב סיבות להצטדקות שיניחו את מצפונה. "הוא אמר שזה מציק לו, ומבחינתו הוא עשה את זה בגלל שמישהו היה חייב לעשות את העבודה. בזה שלקח על עצמו את המשימה, הוא מנע השפלות ומכות מאחרים. הוא גם לא ממש שיתף פעולה. הוא נדרש לבנות, ולא - היו רוצחים אותו. אנשים עשו הכול בכדי להישאר בחיים, והוא רצה להישאר בחיים".

יתירה מכך, מספרת פרייס כי אחרי הכיבוש הגרמני, עוד לפני הגירוש לגטו, ניהל שטנדיג עצמו מבצע שבו נאספו 150 ספרי תורה ותשמישי הקדושה בקרקוב, והוחבאו בבניין הטהרה של אחד משני בתי העלמין היהודיים בעיר. כשקיבל את ההוראה לפוצץ את המקום בכדי לבנות את המחנה, יצא שטנדיג עם יהודים נוספים בכדי לאתר ולהציל את מה שהחביאו. אבל כנראה שמישהו הלשין, וכשהם הגיעו – לא נמצא מאומה. הגרמנים עלו על זה והקדימו אותם".

"אני יודע איזה משפט תוציא ההסטוריה עלינו", כתב שטנדיג, "כלומר על המהנדסים ממשד הבנייה. דין אחד ידונו אותנו היהודים שנצלו בעזרת ניירות אריים - ודין אחר יוציאו עלינו מי שבחרו במלחמה במחתרת ובפרטיזנים, ובוודאי דין אחר יביטו עלינו מי שטעמו את הטעם המר של מחנות הריכוז".

בית הלוויות בבית העלמין של יהודי קרקוב בפודגוז'ה נפתח בשנת 1932 ונהרס בקיץ 1944

ויקטור קלפהולץ, איש קרקוב

1925, קרקוב—2021, ישראל

וכן כתבי עת ועיתונים בשפה זו שהגיעו לידי.

אבי היה מאד דעתן וייחס חשיבות גדולה להעברת הלך שהוא אישית הפיק מקורותיו, ועל כן הרבה לרשום מחשבות ולשלוח מכתבים למערכות העיתונים. בלשון המעטה, הוא לא היה מאושר כלל ממה שהתרחש בארץ בעשור האחרון. הוא העריץ את מדינת ישראל, הישגיה, עוצמתה, את ה"יהודי החדש" שצמח בה, אך ביכה מאד את מה שנראה לו כנסיגתה חזרה למחוזות שהציונות קמה כדי להשתחרר מהם.

השפעתן של המפלגות החרדיות על חיי המדינה הרתיחה אותו; תופעות של גזענות ושנאת זרים קוממו אותו, והוא הרבה להזכיר שגם הוא הגיע לבגליה ללא ניירות ואשרת כניסה, אלא שבגליה "נתנה לי צ'אנס" כדבריו, ונהגה בו בכבוד ובאנושיות, עד שקיבל אזרחות בלגית ב-1962.

השואה היתה חלק בלתי נפרד מחייו, כל העת, ויחד עם זאת הוא חי חיים מלאים ועשירים, אהב את משפחתו עמוקות, הצליח בעסקיו, היה סקרן לכל דבר ונהנה מקונצרט או ספר טוב, ממשחק כדורגל ומבדיחה טובה. הוא זכה לראות חמישה נינים וקצת לפני לכתו איחל להם "שייהנו מאד מהחיים שלהם", שהרי זו היתה תמצית הדברים מבחינתו, כמי שחזר מ"ממלכת המוות" וידע להעריך את כל מה שהחיים יכולים לתת.

יהי זכרו ברוך.

יוש (יהושע) עמישב (קלפהולץ)

אבי ואחיו שרדו מסלול אימים בשנות המלחמה, שהוביל אותם מגטו קרקוב לפלאשוב, צ'סטוהובה, בוכנוולד, דורה ועד השחרור בברגן-בלזן. את הישרדותו הסביר בעובדה שלאורך כל הדרך לא הופרד מאחיו, מה שאיפשר תמיכה הדדית, בשכנוע העמוק של שניהם שהם ישרדו ובהרבה, הרבה מזל.

אבי יצא מהמלחמה אתאיסט מושבע ובלתי מתפשר. הוא הרבה לצטט את פרימו לוי: "יש אושוויץ, לכן אין אלוהים", ולא הבין כלל איך ניתן להאמין אחרי השואה. זה כמובן לא מנע ממנו לכבד ולהאזין את בני משפחתו שבחרו בחיים דתיים.

לאחר המלחמה עבר אבי לבלגיה, שם גר דודו, והוא היה נחוש לשקם את חייו, למד מקצוע, למד צרפתית ופלמית, פגש את אמי ז"ל, בת למשפחת פראנסיס המיוחסת מסלוניקי, ונולדו להם שני ילדים (אחותי ואני). לישראל הגיעו לראשונה ב-1961, לרגל משפט אייכמן ועלו לישראל בסוף 1973.

אבי אהב מאד את קרקוב. הוא חזר ושיבח את יופיה ואת חשיבותה ההיסטורית, גם היהודית וגם הכלל-פולנית, וקרא עליה כל מה שהגיע לידי. כאשר דיבר על שנות נעוריו שם, ניכר היה שהוא "רואה" את המקומות ושומע את הקולות. יחד עם זאת, הוא לא מצא את הכוח הנפשי לשוב ולבקר בה. בני משפחה וחברים הציעו לו לא פעם לעשות זאת לצידם, אבל הוא תמיד סירב; מסתבר שגם לאדם חזק מאד כפי שהיה אבי, יש משימות שהן מעבר לכוחותיו.

סוגיית היחסים בין פולנים ויהודים ריתקה אותו, והיתה לו לגביה ראייה רחוקה מאד מה"שחור-לבן" הנפוץ. הוא לא המעיט לרגע מהאנטישמיות האנדמית שרווחה בחברה הפולנית וממה שעשו פולנים בשואה, אבל גם חזר והזכיר את אלפי חסידי אומות העולם הפולנים, וקבע ש"אם יהודים חיו אלף שנה בפולין, סימן שניתן היה לחיות בה". הוא כיבד מאד את התרבות הפולנית וקרא בעונג רב קלאסיקה פולנית,

אבי, ויקטור (ישעיהו דוד) קלפהולץ, נולד בשנת 1925 למשפחת חסידי בובוב, ועד המלחמה גרה המשפחה ברחוב צלנה 6 ברובע פודגוז'ה. לאביו הייתה חנות בדים, המשפחה חייה ברווחה וילדותו עברה בנעימים, אם כי על הגשר שמעל הוויסלה, עליו עברו מדי בוקר הוא ואחיו חיים חנוך ("הנייק") בדרכם לבית הספר "יסודי התורה", שברחוב דיטלובסקה המתינו לעיתים נערים פולנים שהציקו ליהודים, לפעמים עד חילופי מהלומות.

"יסודי התורה" היה בית ספר של אגודת ישראל, אבל לימדו בו גם "חול" וגם "קודש", ואבי הזכיר זאת תמיד על רקע סירוב החרדים כאן בארץ ללמד לימודי ליבה. הם אהבו לבעוט בכדור במגרש הכדורגל של "מכבי", שעמד לא רחוק מבית ספרם. אבי, אביו ואחיו התפללו ב"סקאבינע שטיבל", שעמד כמעט מול ביתם.

את חודשי הכיבוש הנאצי הראשונים הגדיר אבי כ"נסבלים", הכל יחסי כמובן, אבל עם המעבר לגטו הבינו כולם שרעה גדולה מתרגשת עליהם והוא זכר את אמו אומרת "כולנו נמות כאן".

אירועי ה-28 באוקטובר 1942 רדפו אותו כל חייו. באותו היום הייתה האקציה השניה בגטו, במהלכה נלקחו, לצד אלפי יהודים אחרים, גם הוריו יעקב יהושע ומרים שיינדל לבית מנדל, אחיו הקטן שמעון ("שימעק") שהיה אז בן 11, סבו מצד אביו, שתי הסבתות ועשרות בני משפחתו אחרים. כולם נשלחו באותו היום לבלז' ונרצחו שם.

הוא היה עד ישיר, במרחק 20-30 מטר, לזוועה שהתרחשה בבית היתומים שברחוב יוזפינסקה, כאשר הגרמנים זרקו מחלונות הקומות הגבוהים ילדים קטנים ותינוקות לתוך משאיות פתוחות שעמדו מתחת לבניין. בעדויותיו הוא מזכיר את המחזה הזה כהתגלמות הגיהנום, וכל פעם שהוא דיבר עליו ראייתו בעיניו ושמעתי בקולו שהוא חוזר כמעט פיזית ל"שם", לאותו רחוב יוזפינסקה.

